

ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ПІДҐРУНТЯ СИСТЕМНОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ МЕТОДОЛОГІЙ

У статті висвітлено базові характеристики буття людини як основу для створення психолого-педагогічних методологій навчання та виховання.

Ключові слова: *рівні антропо-буття, методологія, система, цілісність.*

Суспільство на сучасному етапі свого розвитку вимагає від фахівця нової генерації не лише оволодіння навичками та вміннями у сфері професійної діяльності, а й розвитку такої фундаментальної складової формування особистості як духовна наповненість. Остання є вищою метою існування людини в контексті її місця й ролі у світі, адже все більш зрозумілим стає той факт, що навіть найдосконаліші професійні навички й уміння не зможуть вберегти людство від кризи, якщо будуть втрачені такі духовні цінності, як мораль, повага до старших, розуміння обмеженості людини перед нескінченністю Всесвіту, обставинами й умовами життєдіяльності, прагматичним спрямуванням свідомості людини. Як зазначають дослідники, “центральним поняттям сучасної педагогічної теорії є поняття педагогічного процесу як цілісної системи, спрямованої на забезпечення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості” [1, с. 6]. Питання гуманізації освіти, набуття професіоналом потенціалу загальнолюдських цінностей знаходять своє практичне вирішення в різноманітних розробках з педагогіки, психології, психолінгвістики, етнології, культурології тощо.

Метою статті є, по-перше, виявлення *основних категорій*, на які спирається методологія психолого-педагогічних досліджень у галузі навчання; по-друге, визначення ролі *базових характеристик особистості* (рівні антропо-буття), які можуть бути покладені в основу вивчення як професійних якостей фахівця, так і сутності природи людини взагалі, що стало б системоутворювальним принципом методології формування цілісної особистості професіонала на засадах гармонійного розвитку всіх його здібностей.

По-перше, сучасні дослідники порушують питання про розробку *моделей підготовки фахівця* й у зв'язку з цим – “аналізу знань та вмінь на різних рівнях: від загальнотеоретичних блоків до конкретних курсів і дисциплін, що забезпечувало можливість фахівцеві бачити будь-яку професійну проблему ширше, на межі з іншими галузями знань” [2, с. 65]. При цьому в моделях підготовки фахівця також визначені “соціальні та психологічні параметри, які відображали світоглядні характеристики фахівця” [2, с. 65]. Також у моделі виділяються психологічна й педагогічна моделі професіоналізму [2, с. 68], де поєднуються особистісні й професійні якості випускника ВНЗ [2, с. 69]. При цьому йдеться про *систему* цих характеристик, яка на соціальних і психологічних засадах поєднує в собі світоглядні орієнтири особистості, загальнотеоретичні знання й конкретні дисципліни. Така постановка питання вказує на ще один ракурс – проблему *особливостей зв'язків*, на засадах яких здійснюється синтез вказаних ієрархічних рівнів. У вирішенні цього питання неможливо орієнтуватися лише на *логічні зв'язки*, які ґрунтуються на процедурі узагальнення, що здійснюється на основі поняттєво-логічного мислення. У цьому фокусі збігаються як інтереси окремих гуманітарних наук, так і актуальна проблематика сучасної практичної філософії, що стоїть

на позиції філософсько-антропологічного підходу, сутність якого полягає у вивченні природи людини як фундаментальної проблеми сьогодення, вирішення якої виступає умовою подальшого соціального прогресу на тлі коеволюції Людини і Природи.

По-друге, методологічно важливим є також питання про визначення *здібностей*, якісних характеристик природи людини, на які орієнтується психологія та педагогіка у своїх дослідженнях. «Категорія “здібності” належить до одного з основних і найскладніших понять психології і педагогіки. Проблема виявлення й розвитку здібностей у всі часи привертала увагу багатьох дослідників, тому що саме від здібностей особистості в більшості випадків залежить успішність і результативність багатьох видів діяльності (у тому числі й навчальної)... у психолого-педагогічній науці до цього часу відсутня єдина точка зору на визначення поняття “здібності”» [3, с. 109]. За наявності різноманітних підходів до визначення походження й сутності здібностей (діяльно-особистісний, функціонально-генетичний, біологізаторський, соціальної зумовленості, біосоціальний) потребує подальшого дослідження проблема історично зумовленої кодифікації набору здібностей, які визначаються як такі на тлі культури певного регіону чи періоду розвитку суспільства. Це залежить від того, які саме здібності людини стають предметом культивування в той чи інший проміжок часу. Тому констатація факту, що кожен з вказаних підходів “досліджує лише один бік проблеми й не може претендувати на її вирішення у цілому” [3, с. 112], лише підкреслює нагальність вирішення проблеми здібностей у загальному її вигляді.

По-третє, найбільш методологічно загальним питанням, у контексті вирішення якого можна очікувати позитивні результати в ході подальшого вивчення досліджень, присвячених аналізу окремих проблем, зокрема, зазначених вище, проблеми моделі фахівця, або більш загального питання про категорію “здібності”, є питання про евристичний потенціал категорії “спрямованість особистості”. Дослідники підкреслюють: “До цього часу більшість сторін цього поняття залишаються нерозкритими, теоретичні положення суперечливими” [4, с. 86]. Крім психологічного та педагогічного змісту це поняття відображає узагальнену тенденцію розвитку людини й суспільства в цілому. Звісно, важливим є питання про професійну спрямованість особистості й відповідно до цього необхідно розробляти різноманітні моделі фахівця, спираючись на виявлення здібностей, специфічних для певного роду професійної діяльності. Тому актуальним є питання про співвідношення спрямованостей особистості і яка спрямованість має бути на вершині такої ієрархії.

Сучасна філософсько-антропологічна концепція вивчає людину як багатоаспектну істоту. Актуальними є питання єдності різноманітних сутнісних характеристик людини: інтуїції й розуму, почуттів, відчуттів і цінностей, принципів та ідеалів. М. Шелер одним із перших у західно-європейській філософській традиції впритул підійшов до визначення духовного ядра природи людини й заклав підвалини філософсько-антропологічного аналізу її цілісності [5]. Одним із базових положень сучасної філософської антропології, яке розкриває об'єктивні засади цілісності природи людини й слугує системоутворювальним підґрунтям для розробки конкретних питань у сфері психолого-педагогічних проблем вищої школи, є уявлення про структуру рівнів антропо-буття, яка охоплює собою всі аспекти життєдіяльності людини і є своєрідним арсеналом можливого потенціалу здібностей людини. Водночас вона встановлює межі якісних характеристик природи людини.

До таких рівнів належать: *тіло* людини з його хіміко-біологічними й фізіологічними процесами, функціонуванням м'язової системи, яка забезпечує рух тіла, й розвиненою на цих засадах системою органів відчуттів; *відчуття* як внутрішньо-

тілесне усвідомлення властивостей зовнішнього світу і внутрішніх процесів організму людини; *емоції та переживання* як безпосередня реакція організму на вплив зовнішнього світу; *думка* як форма, завдяки якій виникають, засвоюються й культивуються знання, – форма, що констатує опосередковане ставлення суб'єкта до зовнішнього світу; *морально-етичні й художньо-естетичні цінності та настанови*, котрі є орієнтиром у ситуації вибору, мотивації до дії, вчинку, слугують критерієм ефективності життєдіяльності; *принципи, світоглядні настанови й ідеали*, які організують простір життєдіяльності людини в певну *теоретичну* систему переконань і тлумачень; рівень спрямованості до вищого стану єднання з *Абсолютом*, прагнення людини розвивати свої якості, метою яких є досягнення вищої досконалості [6, с. 80–85]. Вказані рівні антропо-буття є результатом розвитку суспільства й потенційно-природно притаманні кожній людині. Вони відображають цілісний характер природи людини, що передбачає їх безпосередній взаємозв'язок незалежно від того, чи усвідомлюється їх функціонування, чи воно здійснюється в прихованому вигляді.

Залежно від мети і способів її реалізації в психолого-педагогічних практиках наявна акцентуація того чи іншого рівня антропо-буття й відповідно до цього використовується той чи інший інструментарій методолого-методичних засобів. Але постановка завдання гармонійного розвитку особистості, що передбачає самореалізацію особистості в усіх аспектах її життєдіяльності, де професійна самореалізація є одним із них, потребує цілісного підходу в реалізації кожної з окремих стратегій і методик. Це означає, що, обираючи ті чи інші рівні антропо-буття як базові для втілення певних психолого-педагогічних методик, важливо враховувати їх вплив на ті з рівнів антропо-буття, які знаходяться на периферії уваги цієї методики, але впливають на базові й водночас перебувають під впливом останніх. Це питання особливо важливе, зокрема, в тих випадках, коли мова йде про співвідношення індивідуального й загального аспектів у визначенні існуючого стану особистості чи групи людей.

Цілісний підхід до створення моделі фахівця передбачає поєднання індивідуально-психологічних особливостей особистості й загальноприйнятих професійних стандартів. Без урахування ролі суб'єктивно-особистісного фактора в засвоєнні загальноприйнятих кваліфікаційних вимог неможливо створити ефективну модель майбутнього фахівця. Це означає, що лівова частка успіху в упровадженні таких теоретичних моделей належить психолого-педагогічному аспекту проблеми. Тому актуальним наразі є питання про розробку методик активізації тих рівнів антропо-буття, які є базовими в індивідуально-психологічному розвитку особистості. До них слід віднести такі рівні, як тіло, відчуття й почуття. Саме через ці структури виявляється індивідуальна неповторність особистості у сприйнятті дійсності, її реакції на ситуацію, що значною мірою впливає на засвоєння знань і транспозицію їх у предметно-практичний дієвий дискурс. Як зазначають дослідники, «саме “індивідуальне наповнення” професійно значущих якостей визначає неповторність професіонала, даючи йому змогу збагачувати професійно орієнтовані якості особистості якостями своєї індивідуальності в ході професійного становлення як на ранніх етапах професіоналізації, коли вона визначає професійний вибір, так і на більш пізніх етапах, як характеристика професіонала та форм його професійної активності» [7, с. 192]. З цієї точки зору важливими є надбання в розробці нових технологій, зокрема, кейс-методу, де, на думку дослідників, групові, ігрові й дискусійні форми навчання “стимулюють розвиток емоцій, мотивацій і етики. Постійна взаємодія всіх учасників комунікації приводить до необхідності вибору форм поведінки і її залежності від моральних норм... Таким чином, відмітною рисою комунікаційного процесу в аналізі ситуацій є його емоційно-моральний аспект” [8, с. 71].

Окрім цього, цілісний підхід передбачає урахування соціального чинника як важливої умови ефективної роботи фахівця, який культивується на засадах ціннісного й світоглядного рівнів антропо-буття, що пов'язані з переконаннями й базовими світоглядно-життєвими настановами особистості; тобто такими сферами діяльності, які хоча й виходять далеко за межі суто професійної підготовки, але безпосередньо впливають на якість засвоєння еталонних фахових знань, навичок і вмінь. Відповідаючи на запити сьогодення, сучасна методологія навчання й виховання все більше схиляється до запровадження моделей комбінованого навчання [9], у контекст яких можуть інтегруватися більш прості методи, зокрема, моделювання, системний аналіз, проблемний метод, уявний експеримент, ігрові методи тощо. Це надає широкі можливості у вирішенні питання підготовки фахівців для глобалізованого світу.

Висновки. З погляду подальшого розвитку методології психолого-педагогічних досліджень у галузі навчання і виховання молодого фахівця фундаментальними є такі категорії: “модель фахівця”, яка ґрунтується на системному баченні характеру навчально-виховного процесу, що включає в себе цілу низку підсистем, їх зв'язок і підпорядкованість; “здібності”, визначення яких зумовлює характер змістовного наповнення будь-якої моделі; “спрямованість особистості”, що відображає узагальнену тенденцію розвитку людини та суспільства в цілому, у контексті якої слід вивчати й поняття “професійна спрямованість”. Розробка евристичного потенціалу цих категорій визначатиме стратегію та характер розвитку методологій навчально-виховного процесу.

До сталих характеристик природи людини (рівні антропо-буття), які є підґрунтям для виявлення її потенційних здібностей, належать: *тіло* людини з усіма його матеріальними процесами; *відчуття* як усвідомлення властивостей зовнішнього світу і внутрішніх процесів організму людини; *емоції та переживання* як безпосередня реакція організму на вплив зовнішнього світу; *думка* як форма існування знань; *морально-етичні й художньо-естетичні цінності та настанови*, які є критерієм ефективності життєдіяльності; *принципи, світоглядні настанови й ідеали*, що організують простір життєдіяльності людини через певну *теоретичну систему*; рівень спрямованості до вищого стану єднання з *Абсолютом*. Вказані характеристики антропо-буття виступають системоутворювальним принципом формування цілісної особистості й гармонійного розвитку всіх її здібностей. Прикладом втілення системного підходу в практику психолого-педагогічних методик навчання та виховання цілісної особистості можуть бути застосування кейс-методу й студентських презентацій, методика використання рольових і ділових ігор як засобів моделювання майбутньої професійної діяльності випускників у навчальному процесі вищої школи.

Як перспективу подальшого розвитку проблеми можна було б зазначити розробку методології впровадження тілесності як рівня антропо-буття в структуру професійно орієнтованих психолого-педагогічних методик навчання та виховання майбутнього фахівця. Тут корисним було б використання здобутків у галузі тілесно орієнтованої психотерапії, зокрема, бодинаміки, гештальта, сімейних розстановок за Хеллінгером тощо.

Виявлення сталих характеристик природи людини слугуватиме основою для визначення особливостей психолого-педагогічних підходів у питаннях формування конкретних стратегій вивчення аспектів навчально-виховного процесу: моделювання професійної діяльності, формування професійних компетенцій фахівців різного профілю, оцінювання якості вищої освіти тощо.

Список використаної літератури

1. Герасименко Л.В. Визначення вимог до організації педагогічного процесу в теорії П. Каптерєва / Л.В. Герасименко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2 (4). – С. 6–12.

2. Зінченко В.О. Розробка моделі фахівця / В.О. Зінченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. : Т.І. Сущенко (голов ред. та ін.)]. – Запоріжжя, 2011. – № 21 (74). – С. 63–69.
3. Мусаєв К.Ф. Особливості категорії “здібності” в психології і педагогіці / К.Ф. Мусаєв // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. : Т.І. Сущенко (голов ред. та ін.)]. – Запоріжжя, 2011. – № 21 (74). – С. 109–114.
4. Левченко Я.Е. Психолого-педагогічні засади сутності поняття “спрямованість особистості” / Я.Е. Левченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. : Т.І. Сущенко (голов ред. та ін.)]. – Запоріжжя, 2011. – № 21 (74). – С. 86–93.
5. Шелер М. Человек у эпоху уравнивания / Макс Шелер // Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер ; [пер. с нем. А.В. Денежкин, А.Н. Малинкин, А.Ф. Филиппов]. – М. : Гнозис, 1994. – С. 98–128. – (Серия “Феноменология. Герменевтика. Философия языка”).
6. Осипов А.О. Онтологія духовності : [монографія : у 2 кн.] / Анатолій Олександрович Осипов. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – Кн. 1. – С. 80–85.
7. Хомяк Л.В. Сутнісно-змістовна характеристика професійно значущих якостей менеджера / Л.В. Хомяк // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2 (4). – С. 191–197.
8. Знанецький В.Ю. Використання кейс-методу в процесі комунікативно орієнтованого навчання / В.Ю. Знанецький // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2 (4). – С. 69–74.
9. Стрюк А.М. Моделі комбінованого навчання / А.М. Стрюк, С.О. Семеріков // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2 (4). – С. 47–57.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013.

Осипов А.А. Целостность человека как основа системности психолого-педагогических методологий

В статье рассмотрены базовые характеристики бытия человека как основания для создания психолого-педагогических методологий обучения и воспитания.

Ключевые слова: уровни антропо-бытия, методология, система, целостность.

Osyrov A. Human integrity as the basis for psychological and pedagogic methodologies

The issues which are of the utmost importance for drawing up of various psychological and pedagogical teaching methods are the following: a) specific models for specialists training, analysis of knowledge and skills application in theory and in practice; b) the term “ability” understanding. This is the personal characteristic which is the subject of pedagogy and psychology research; c) personal determination category and examination of its heuristic potential. Human existence levels form the basis for anthropogenic philosophy. It enlists all the aspects of human activity as well as its feelings, emotions, senses, thoughts, the system of values, views and determination to reach the Absolute. Depending on the goals which philosophy aims to achieve it focuses upon certain human existence aspect and to demonstrate all its characteristics picks up the corresponding methodological instrument. Only those instruments which could be quite applicable to each particular person psychological development should be employed. A special interest is to consider the concept of fleshliness within the structure of psychological and pedagogical future specialists training programs.

Key words: anthropogenic existence levels, methodology, system, integrity.